

URTX

L'ESPECTACLE DELS BALLS AL SEGLE XVIII

Ramon Miró Baldrich

L'ESPECTACLE DELS BALLS AL SEGLE XVIII

Abstract

Atendiendo a los espectáculos festivos y celebrativos del siglo XVIII en la plana de Lleida, hacemos el seguimiento explícito de los bailes (coreográficos y hablados) que nos aparecen, constatamos su mantenimiento, la influencia proveniente de tierras tarraconenses y la organización más bien centrada en los gremios y las cofradías, que les da un carácter más popular y, a veces, hasta quizás de enfrentamiento a actos más oficiales (en el caso de Cervera, los dramas castellanos hechos y representados por los universitarios).

Regarding the public and celebratory events of the 18th century on the plain of Lleida, we follow the dances (choreographic and spoken) that appear, show how they were maintained, the influence from the Tarragona area and the organisation mainly centred around the guilds and brotherhoods, which made more popular in character, and, sometimes, even of clashes with more official acts (in the case of Cervera, the Castilian dramas done and performed by the university).

Paraules clau

Ball, dansa, ball parlat, ball de bastons, ball de gitanes, ball d'espases, ball de Buda, Bellpuig, Cervera, Lleida, Mollerussa, Tàrrega, entrada reial, entrada del bisbe, primera pedra, proclamació reial, festa patronal, Felip V, Carles d'Àustria, Lluís I, Carles IV, Godoy, Joaquín Sánchez Ferragudo, confraria de les santes espines (Tàrrega), confraria de la puríssima sang (Bellpuig).

0. Propòsit

Volem fer un seguiment i unes reflexions sobre la importància dels balls o danses de nois durant el segle XVIII en el nostre entorn (considerem dades de Lleida, Cervera, Tàrrega, Bellpuig i Mollerussa).

Hem elaborat un quadre per poder tenir una visió general de les dades amb què comptàvem i poder fer després les reflexions pertinents, tot recolzant en les informacions més específiques que de vegades acompanyen la dada de la realització del ball en concret.

Només en el cas de Bellpuig teníem fet prèviament un seguiment concret de llibres de confraria del segle XVIII que ens ha permès veure com la Confraria de la Puríssima Sang de Jesucrist anava fent despeses per als balls que acostumaven a fer en la festa del patronatge de la confraria, és a dir, en la festa de Santa Creu de Setembre (el catorze de setembre). No és, però, cap garantia l'estudiar confraries, perquè també tenim fet el seguiment de la de Sant Roc, i en aquesta no apareixen mai despeses a balls de nois, sinó al ball ritualitzat i a l'encant, per aplegar diners, que realitzava la confraria també en la festa patronal de Sant Roc (el setze d'agost).

En el cas de Tàrrega, aprofitem l'estudi de Ramon Berga i Francesc Maymó sobre la festa de les Santes Espines que ens dona alguna dada de balls en aquest context de celebració de festa patronal.

L'altre àmbit d'ús, les desfilades organitzades pels consells municipals en recepcions reials o religioses, o en celebracions també d'aquests tipus, ha generat algunes rela-

cions impreses de què hem fet ús i sovint aquestes també han estat considerades en les històries de les poblacions que igualment hem repassat.

Finalment, en el cas de Mollerussa, són unes memòries privades les que ens donen informació sobre la realització d'alguns balls de bastons i de moros i cristians.

Som conscients que el resultat obtingut és només orientatiu sobre l'activitat real, com la part visible d'un iceberg; l'activitat, si disposéssim de totes les dades de realització de balls en aquestes poblacions, seria de segur força més abundosa, però no creiem que variés massa en les apreciacions que ens permet fer l'anàlisi d'allò aconseguit pel camí que ens hem marcat.

L'antecedent d'aquests balls eren els grups coreogràfics que ens apareixen ja en determinats entremesos de les processons medievals de Corpus. La continuïtat, però, es donà sobretot a les terres tarragonines. No és estrany, doncs, que actualment s'hagi donat la recuperació de balls (tant els simplement coreogràfics com els parlats) en aquestes terres, i hagi estat a Tarragona, on es realitzà, l'any 1990, el primer congrés sobre "Els balls parlats a la Catalunya nova".

1. Els balls en les festes de recepció reial

En els inicis del segle XVIII, trobem que ja és ben característica la presència de balls de nois en les festes que organitzen les autoritats municipals per a la recepció reial.

L'any 1701 es produeix un d'aquests fets, amb el viatge del nou rei Felip V fins a Barcelona, a rebre Maria Lluïsa Gabriela, prin-

	Bellpuig	Cervera	Lleida	Mollerussa	Tàrrrega	Fet general
1701	balls de bastons i gitanes, Cons	balls de bastons i espases, Relación	ball de bastons i les colles, Cons		Preparar balls, Consell	Pas de Felip V
1702					camades cascavells ball SE, Consell	
1706			danses			L, entrada Carles d'Àustria
1715	ball de bastons, confrPS					
1716	ball de gitanes, confrPS					
1718		6 balls diferents, Relación				
1724		4 danses, espases, pals, gitanes, Rel.				C, proclamació Lluís I
1737	minyons ballar, confrPS					
1739	minyons ballar, confrPS					
1740	ball de bastons, confrPS					
1750	camades cascavells, confrPS					
1756	ball de Buda, confrPS					
1764	ball de Buda i balls, confrPS					
1766	minyons dels balls, confrPS					
1767	músics i pollastres balls, cPS					
1768/9	músics i pollastres balls, cPS					
1769					balls bastons i mor/cris, FM	
1771	ball de Buda i balls, confrPS					
1772	músics i pollastres balls, cPS		balls de valencians, faixes i bastons, C			L, entrada bisbe
1773	músics i pollastres balls, cPS				ball bastons, valencians i 2 m/c, SE	
1776	ball de Buda i balls, confrPS					
1779	camades cascavells, confrPS					
1784	balls, un amb castell, cPS					
1787	ball de Buda, confrPS					
1788			dansa d'espases i ball grotesc, Oficis			Proclamació Carles IV
1797					balls bastons i mor/cris, FM	
1802		balls dels gremis i anècdota	2 danses torres, balls bastons, moros i cristians i moixiganga			Pas de Carles IV

cesa de Saboia, amb qui s'havia de casar. Es tracta d'un pas per poblacions que esdevé força ritualitzat perquè en aquests casos també li presenten a jurar els privilegis respectius, quan són poblacions reials (com era el cas de Lleida, Tàrraga i Cervera).

Després de cartes creuades des de Madrid i, amb posterioritat, des de Saragossa, on la Paeria de Lleida ha enviat dos síndics, tenen ja la confirmació que el rei arribarà a Lleida el dia vint-i-quatre de setembre, que dormirà a la casa palau que li preparin i que sortirà de Lleida el dia següent. Tota la relació dels fets fou inclosa al detall en el llibre del Cerimonial, resumit per Josep Pleyan de Porta¹ i resseguit més al detall per Josep Maria Àlvarez.

Al resum de Josep Pleyan ja hi ha referència a unes danses populars; a l'article de Josep Maria Àlvarez es detalla que el palau fou la casa de Fèlix d'Àger, senyor de la Granadella. A la tarda el rei s'entretingué caçant i després anaren a la plaça de Sant Joan les quatre cobles de músics i el ball de bastons, i no pararen fins que el rei es retirà a descansar.

L'endemà al matí, ja aixecat el rei, tornaren els balls a la plaça; en la desfilada que munten per acompanyar-lo a la catedral (la Seu vella), van davant les "colles" que el diverteixen amb les seves habilitats. Després de dinar repregué el camí cap a Barcelona, tenint parada a Bellpuig per a passar la nit.

Des de Bellpuig ja estaven preparats, puix que sabien que Fèlix de Cardona, duc de Sessa i baró de Bellpuig, acompanyava el rei com a Gentilhome de cambra, i que farien nit a la vila i marxarien l'endemà després de dinar (igual com s'havia fet a Lleida). A les tres de la tarda del dia vint-i-cinc sortia de la vila una comitiva de cent cinquanta homes, anant per capità Francesc Galitó, mercader, i per alferes Josep Serra, fuster; seguïen un ball de bastons, de minyons vestits amb sedes mostrejades, i un ball de gitanes, molt ben compost; i tot seguit anaven els paers, vestits amb les gramalles, i després el Consell. L'anaven a rebre al cap de terme del camí reial, a la banda de Golmés.

El rei i comitiva arribaren cap a les quatre de la tarda, però anaven amb pressa, per la qual cosa "posada en forma la companyia se'ls feren les cortesies i els balls foren en aquell puesto a poc profit, puix sa Magt. venia molt arravatadament i no parà, i per xò se ballà molt poc, que sols tocaren los músics una estona" (BACH, 1998, p. 133).

I seguí tota la comitiva cap al castell després d'un esbriat de ràpides salutacions. Acabà de passar la tarda, el rei, tirant a coloms i conills que li aviaven (com abans havia fet també a Lleida). L'endemà rebé l'homenatge dels paers i després de dinar, cap a les deu del matí marxà ràpidament amb la comitiva pròpia, igual com havia vingut.

A Tàrraga, en unes primeres previsions preses pel Consell el divuit de setembre, determinen que "com que el senyor Anton Peiró ha d'anar a Sarra, que miri si pot fer venir balls. Al mateix temps, que es busquin dues cobles de músics per si SM dóna avís que passarà per la vila." (SEGARRA, 1987, p. 229).

El pas del rei fou fins a Cervera, sense estada a Tàrraga; se li podria aplicar el cèlebre títol d'un llibre de Manuel de Pedrolo que parla del Comte Duc, i on aplega articles amb clar esperit independentista. Els targarins, però, no s'hi havien resignat.

El dia vint-i-sis, cap a les dues de la tarda, hi ha igualment, a la costa de la Curullada, tot el seguici de recepció que han preparat les autoritats cerverines, en el qual anaven un ball de gitanes, un d'espases i un altre de bastons, amb els músics respectius. Segons explica Agustí Duran, tot seguint el relat del cronista cerverí, "Allí reberen la notícia que a Tàrraga, per tal d'obligar el seguici reial a travessar la vila de cap a cap, havien trencat la carretera que passava pels ravals. (...) Quan el rei hagué sortit de Tàrraga, la comitiva tornà a posar-se en marxa fins a l'indret de Fonolleres, on s'acomiadaren els paers de Tàrraga que acompanyaven el rei. Els paers i els consellers de Cervera, baixant de cavall, s'atansaren a la carrossa reial, i començà el paer en cap a fer cortesies genolls en terra, besà la mà a sa majestat i li donà la benvinguda en nom de Cervera; (...) El rei digué al-

¹ Diu, a les efemèrides lleidatanes: [Setembre] "Día 24. Año 1701. Hace su entrada en la Ciudad Felipe V, a cosa de media tarde, con toda solemnidad, y entrando por la puerta de Magdalena; jurando en la misma, en un rico tablado alzado allí al efecto, todos los fueros y privilegios, usos y costumbres de la Ciudad, en la cual permanece hasta la tarde siguiente siendo agasajado con muy alegres y pomposas fiestas, como arcos de triunfo, danzas populares, fuegos artificiales, besamanos etc. etc., y una iluminación general nunca vista, pues como dice el *Cerimonial* de donde se han extraído estas noticias, durante ella, *nos trobava menos la llum del dia.*" (PLEYAN, 1944, p. 257).

Tarja postal.
Vilafranca del Penedès.
Ball de Gitanes.
Foto: Cuyàs.

gunes paraules per a significar la seva complaença, però el bullici no en deixà oir cap. Acabades que foren les cortesies dels paers, el rei, sense esperar que els balls finissin llurs actuacions, donà ordre de partir i els cotxers obeïren tan promptament i llençaren la carrossa a tanta velocitat, que tot fou desbaratat, i els del Consell havien de fer córrer les cavalcadures al galop, de tal manera que la distància d'hora i mitja fou salvada en menys de tres quarts." (DURAN, 1963, p. 14-15).

Passant pel portal de Santa Anna, hi havia a banda i banda dos cadafals, en un hi ballava l'àguila i en l'altre el gegant i el drac del bestiar de Corpus. El rei passà el portal i anà cap a la casa palau, darrere la qual, des d'un balcó, es dedicà a l'activitat preferida, disparar a coloms i conills que li anaven aviant. Després el rei aparegué al balcó de davant per rebre l'ovació popular.

Ja al vespre, i després d'un castell de focs, li feren la presentació de la cena, tot acompanyant la desfilada del present amb les cobles, els balls, el gegant, el drac i l'àguila. El rei la presencià i agrafà des del balcó.

L'endemà al matí, a les vuit, rebé els consellers, anaren tots plegats cap a l'església a oir missa, jurà els privilegis i tornà a palau, on dinà, i a les deu del matí reemprengué novament la marxa, com havia fet a Bellpuig.

A banda, doncs, de constatar la pressa del rei i el seu seguici per anar cap a Barcelona, veiem també la dèria del noi de divuit anys que era el rei a entretenir-se a disparar contra coloms i conills que li aviaven tant a Lleida com a Bellpuig i a Cervera (als llocs on féu estada).

A les tres poblacions on féu estada, Lleida, Bellpuig i Cervera, veiem com a tots tres llocs han preparat diversos balls i cobles de ministrils per a la recepció i per a l'entreteniment festiu; només la pressa del monarca generà, però, que algunes de les execucions dels balls acabessin amb presses o sobtadament, degut a l'imperatiu de seguir i escortar el rei en els trajectes.

Tornem a trobar la presència de "dances" a l'entrada del rei Carles d'Àustria a Lleida, el vuit de juliol de 1706. Hom, però, no precisa quines foren.²

² "Llega a la ciudad el rey D. Carlos de Austria y permanece en ella dos días, donde es recibido con singulares demostraciones de afecto y cariño y regocijadas fiestas, luminarias, danzas, besamanos, partiendo el 10 para Tamarite." (PLEYAN, 1944, p. 234-235).

I també a Lleida, l'any 1802 (data límit que considerem en el present treball), veiem que, al pas de Carles IV, hi ha presents dues danses de torres, ball de bastons, ball de moros i cristians i moixiganga.³ Apreciem en la referència a les dues danses de torres i a la moixiganga, que s'ha anat introduint una nova moda de ball més centrat ara en les construccions humanes de torres (els castells) o de formes més rebuscades (la moixiganga, amb estructures humanes que actualment són referides a la passió de Crist, però que potser en aquella època no, puix que hi apliquen el qualificatiu de figures molt divertides), que en la típica coreografia de dansa que presenten els balls de bastons i de moros i cristians.

Carles IV passà després per Cervera i hi féu estada els dies sis, set, vuit i nou de setembre. Tot i que en aquest cas la referència als balls és mínima, sabem que també en aquest cas els gremis organitzaren balls per a la festivació de l'estada del rei. Frederic Vila recull d'una tradició oral una anècdota que confirmaria la poca intel·ligència del rei.

Diu: "Dicese que en uno de los bailes y entremeses que organizaron los gremios para obsequiar a los Reyes, como asistiese a ellos el Claustro de Doctores desde un elevado sitio, vestidos de las magnificas gramallas y de las borlas piramidales, no acertando el Rey desde el balcón donde lo dominaba todo, a distinguir tras la policromada vestimenta la severa gravedad de los Doctores, creyó Carlos IV que formaban una comparsa de danzantes; y dirigiéndose a un cortesano, díjole señalando al Claustro: "Diga V. que bailen aquellos sujetos". Pero advertido Su Majestad de que no eran comediantes, sino que formaban el Senado Académico, sin imutarse poco ni mucho por la plancha so-

berana, repuso cachazudamente: "bueno, pues, entonces que no bailen". (VILA, 1923, p. 266-267)

Tot i les recepcions i els espectacles, sembla que en aquest cas, com havia passat també amb Felip V, la diversió preferida del monarca fou caçar, tant a Lleida com a Cervera.

2. L'entrada del bisbe

El vint-i-sis de maig de 1772, s'esdevé a Lleida l'entrada del nou bisbe Joaquín A. Sánchez Ferragudo. A l'ordre de la comitiva de rebuda van en primer lloc els gegants, després uns balls de valencians, de faixes i de bastons i segueixen el clergat i els canonges, aquests últims muntats en mules i servits per quatre lacais del capítol. S'integra aquí el bisbe, també muntat en mula portada per dos lacais. Si fins aquí trobem l'estament religiós, ara segueix el civil o de representació de la paeria: van els macers, timbalers i clarinets; després els regidors, diputats i síndics a cavall, amb quatre lacais i un volant per a cada un (PRIM, p. 107).

3. Proclamacions o celebracions reials

A Lleida, el 1788, pels actes de la proclamació de Carles IV, hi hagué dues danses, una d'espases, que van costejar els pagesos, i una altra de ball grotesc, que fou costejada pels xocolaters i cordoners, amb música cada una (PRIM, p. 124).

Més interessant és l'acte d'aclamació per la proclamació de Lluís I a Cervera, l'any 1724. Celebraren aquest acte el vint-i-cinc de març. Prèvia a l'acte hi ha l'ornamentació de carrers i la construcció de tres entaulats, un a la plaça Major, un altre a la de santa Anna i un altre a la de la Universitat. I a les tres de la tarda sortí la comitiva de l'Ajuntament.

³ Agustí Prim en dona una detallada descripció: "acto continuo se organizó y desfiló la comitiva por el siguiente orden:

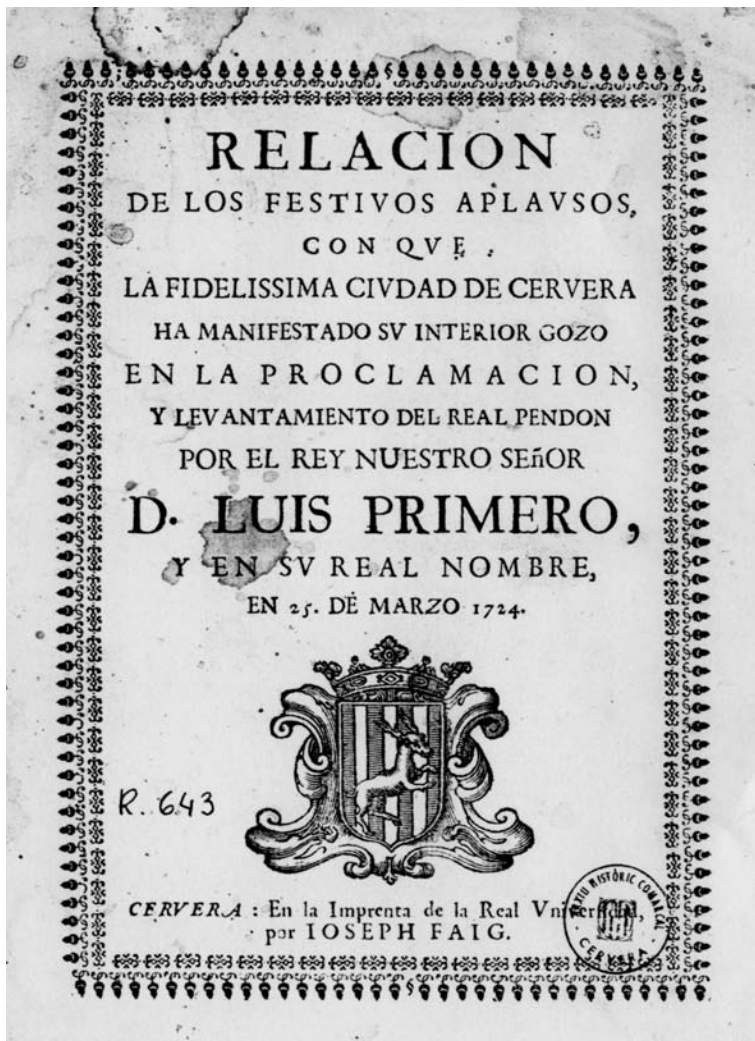
La comparsa de Volantes.

Dos danzas de treinta hombres cada una, vestidos á la catalana, con toneletes amarillos y azules, calzoncillos y almilla de tela blanca guarnecida de tafetán, bandas de seda de colores, botines y alpargatas, peinados y descubiertos; los cuales con gran seguridad y ligereza formaban torres á la altura de seis estados, al son de la música.

Venía después otro baile compuesto de diez y seis muchachos vestidos uniformes al estilo del país, los cuales con palos en las manos, al compás de la música y suma ligereza, hacían *diferentes mudanzas*. Los reyes, y especialmente los infantes, celebraron mucho este baile.

Seguía otra comparsa de catorce hombres, vestidos y armados, la mitad á la antigua española, y la otra mitad á uso musulman, que en ademan de pelea, recordaban las proezas de nuestros antepasados arrojando los moros de España.

Una divertida moxiganga compuesta de quince jóvenes vestidos uniformes con chupa y calzón de india de diferentes colores, guarnecidos de tafetán en todas sus costuras, medias de seda, zapato blanco y gorros altos á modo de turbantes, adornados con varias joyas de plata y oro, que al compás de la música ejecutaban figuras muy divertidas, llevando en las manos unas veces arcos de flores y otras achas de cera encendidas." (PRIM, 1893, p. 131).

Explica Frederic Vila que “Ante esta Comitiva, iban cuatro danzas, figurando la primera, la lucha de san Miguel contra Lucifer y sus secuaces; la segunda, era de espadas, y la tercera, de palos, en que con armoniosa consonancia acometían unos y se defendían otros; la última, que era la de mayor diversion, se componía de Gitanas, haciendo con donaire la cordelica y deshaciendo sus enredos. Seguía a los danzantes, una compañía de Infantería, después una tropa de Batidores a caballo, con dos clarines, seguidos del Alguacil; y por último, el Ayuntamiento pre-

cedido de los Ministriles, timbales y clarines de la Ciudad.” (VILA, 1923, p. 67-68).⁴

Explica que, posteriorment, els legistes de la Universitat decidiren fer també el seu acte propi de proclamació. En la seva comitiva no hi ha danses; hi ha una companyia de 25 granaders, una altra de cavalleria i un carro triomfal amb concertada música. Continua: “Plantado el Carro enfrente la Casa del Cavallero Chancelario, y después en la de la Ciudad, representaron su Loa, dispuesta con gran arte para el intento, que no se podía esperar menos de la habilidad y garbo de los Representantes y de la destreza del Maestro de Capilla, en componer, y executar la Música.” (VILA, 1923, p. 70).

4. Primera pedra a la Universitat de Cervera

L'any 1718, els dies divuit, dinou i vint de desembre, celebraren a Cervera els actes de posar la primera pedra per a la Universitat. Se'n féu aleshores una *Relación de las fiestas celebradas en la Ciudad de Cervera los días 18, 19 y 20 de diciembre de 1718 en asunto de ponerse la primera piedra a la fábrica de su Universidad Literaria (...)* Fou determinat que s'imprimís, però sembla que no arribà a imprimir-se; Frederic Vila copia tot el text conservat de la relació manuscrita.

El dia disset de desembre, a Completes, iniciaren la celebració. Precedien a la comitiva del Cancellier i els catedràtics, els macers, els timbals de la ciutat, vuit ministrils i sis balls diferents (VILA, 1923, p. 47). Acte seguit, van des de la casa de la ciutat cap a l'església el Corregidor, regidors i comitiva de ciutadans, precedits també dels macers, timbals, ministrils i balls (VILA, 1923, p. 48).

Estalviem la descripció de la resta d'actes i ornamentacions, propis d'aquestes festes i descrits a la menuda a la relació. L'endemà, divuit, a la tarda hi hagué balls (la relació no precisa més) i a la nit tragueren un carro

⁴ La font és la *Relación de los festivos aplavsos con que la filesissima ciudad de Cervera ha manifestado sv interior gozo en la proclamacion y levantamiento del real pendon por el rey nuestro señor D. Luis Primero en sv real nombre, en 25 de marzo 1724* (Cervera, Impremta de la Reial Universitat, per Josep Faig, s. a.), on el cronista diu: Para cuya execucion, ivan delante quatro diferentes Dances, yendo bien adornados los que los componian: el primero, representava la lucha, que tuvo el Arcangel San Miguel contra Lucifer, y sus sequazes, debelando la soberbia de aquellos rebeldes Espíritus: Geroglífico de las batallas en que han de ser victoriosas las Armas de su Mag. Contra los rebeldes à la Iglesia, y de los enemigos de la Monarquia. Seguianse à este, dos, uno de Espadas, y otro de Palos, que con armoniosa consonancia, y sin perder el compàs, acometian unos, y se defendian otros; en los cuales se hazia patente el valor con que siempre los Cervarienses han sabido defenderse, peleando por su Dios, Rey, y Patria, assi en los tiempos antiguos, cuyas Armas eran los Palos, como en los modernos, en que juega la Espada. El ultimo se componia de Gitanas, que haziendo con donayre, y agilidad la Cordelica, sabian desenlazar sus enredos; este ultimo servia à la diversion, que como dize Horacio, las cosas de mas gravedad deven moderarse con la diversion de los juegos.” (i segueix després amb la companyia d'infanteria i la tropa de batadors a cavall).

trionfal els estudiants de Dret i un altre els teòlegs i filòsofs tomistes. Els personatges de les al·legories dels carros, en general femenins, eren estudiants disfressats (no hi cabien les noies en aquestes representacions, com tampoc en els balls).

El dia dinou, que és quan posen la primera pedra, tornen a aparèixer a la desfilada els dos carros triomfals del dia anterior, però no els balls. A la nit, els legistes representen una comèdia a la plaça Major (VILA, 1923, p. 50-51).

5. Festes patronals o d'acció de gràcies

Tant en l'un com en l'altre cas, acostumen a organitzar-les confraries determinades. La confraria de les Santes Espines, de Tàrraga, a la segona meitat del segle XVII, rep sol·licitud diversos anys de representació d'alguna comèdia per afeccionats, estudiants, etc. A final de segle sembla que decau una mica i és al 1701 que el Consell municipal decideix intervenir per reactivar-ne el funcionament.

Davant l'austeritat de les festes patronals perquè els capitans no volen gastar, diuen que es fa molt poca festa el dia de les Santes Espines (el tretze de maig) i això va en detriment de la vila, per ser festa que toca a la vila. Resolen llavors, en el consell general celebrat el setze de maig, que en endavant siguin capitans de la confraria els paers vells (és a dir, els que acaben cada any en el càrrec, amb l'elecció dels nous paers), i que la vila pagarà la cera, els músics de la cantoria (dues dobles) i el foc (tres dobles), els capitans pagaran la resta i la Comunitat de preveres contribuirà amb l'elecció del clavari. Que els capitans s'encarreguin de fer la plega de grans que s'acostuma fer i que tot allò recollit serveixi per a les "jocalies" de la confraria (BERGA, MAYMÓ, 1963, p. 157).

Aquest augment de celebració comporta que, just l'any següent, hi hagi una petició al Consell perquè paguin unes "camades de cascavells" per a un ball per a les Santes Espines (hom pot pensar que es tracta, probablement, del ball de gitanes, en què els nois dansen amb camades de cascavells a les cames, alhora que van fent figures amb les cintes al voltant del pal).

El Consell acceptà que es compressin a càrrec de la vila, però ordenà que es fes constar, aleshores, que les camades eren de la vila.⁵

⁵ Diu el text del consell: "Fonch proposat que se feren unes camades de cascavells per fer un ball per Santes Espines, per ço si se pagaran per haver-se fet sense resolució. Fonch resolt que, entregades que sian als senyors pahers o als clavaris les camades, se paguen." AHCT, FM, *Consells*, 1698-1715, f. 122r.

L'any 1706 sembla ja que no funciona el nou sistema i és proposat al Consell de tornar al sistema anterior; resolen tornar-hi, ajudar aquell any els capitans amb vuitanta lliures i que en anys següents l'ajut quedi fixat en deu dobles.

En endavant, veiem que el compromís del Consell en la celebració de la festa consistirà en pagar als capitans cinquanta lliures (a més de pagar el predicador) per contribuir a les despeses i hi ha algunes queixes dels capitans per la dificultat que té el Consell en pagar la seva part (anys 1726, 1733).

L'any 1773, al maig continuaven les rogatives per pluja sense haver-la aconseguida, per la qual cosa determinaren que el diumenge vint-i-tres es fes la festa i la processó a les Santes Espines. El mateix vint-i-tres plugué i determinaren fer festa solemne de celebració el dia trenta i que es fes processó com el dia de Corpus, amb creus, banderes i tavernacles; i encara excel·lí respecte a la de Corpus perquè hi hagué més elements.

En especial, i pel que ens interessa, se'ns dóna el següent ordre processional: "Los Síndics i Regidors de Vilagrassa més immediats a les S. E., després los del Talladell i després al davant d'ells los dels altres pobles portaven atxes; al davant la Rd. Comunitat, al davant los devots forasters; los devots de la Vila; los tabernacles ab ses atxes corresponents; davant les creus; davant les banderes, i al davant de tot los jagants, un ball de bastonets, un de valencians i dos balls de cristians i moros" (BERGA, MAYMÓ, 1965, p. 174).

És probable que un examen directe dels llibres de la confraria ens donés força més engrossida aquesta relació de balls en relació a la confraria de les Santes Espines, les festes d'acció de gràcies per haver aconseguit pluja i la festa patronal.

És el que hem fet amb la confraria de la Puríssima Sang de Jesucrist, de Bellpuig; molts dels anys en què n'hem pogut consultar despeses consta la realització de balls, si bé hi ha una colla d'anys en què les despeses són tan genèriques que no podem especificar quins foren aquests balls. Estalviem ara de fer-ne un seguiment minuciós, que ja férem en treballs anteriors.⁶

En síntesi trobem un genèric balls o despesa en els minyons per ballar els anys 1739, 1766, 1767, 1768/9, 1771, 1772, 1773, 1776 i 1784. El ball de bastons és esmentat explícitament els anys 1715 i 1740. El ball de gitanes, directament o amb la referència a les camades de cascavells, els anys 1716, 1737 i 1779. I, finalment, el ball de Buda directament els anys 1756, 1764, 1771, 1776 i 1787; indirectament per la referència a la despesa en pólvora, els anys 1773 i 1784; i per referència a un ball amb castell, el 1784.

Acabem aquesta part fent referència a l'activitat de balls que trobem a Mollerussa, gràcies al diari de mossèn Miquel Bosch Jaques. Als *Estudis del Pla d'Urgell* publicats per Toni Solé i Esteve Mestre, trobem la constatació que l'any 1769, a la festa major, van ballar el ball de bastons i el de moros i cristians. Precisa també que el rei moro fou representat per Antoni Bosch i el dels cristians per Jaume Tarròs. Quasi una trentena d'anys més tard, el 1797, tornaren a ballar, a la festa major, el ball de moros i cristians; aquell any, el metge feia de rei moro i Josep Tarròs de rei cristià (podia ser, aquest, el fill de l'anterior Jaume Tarròs de 1769).⁷

6. Caràcter i tipologia dels balls

Tot i haver-hi anys en què hem trobat el genèric "balls" o "dances" (ambdós noms són usats aquí com a sinònims), en general va predominar més la designació de "ball" so-

bre la de "dansa", i en alguns casos tenim més sort i podem veure de quins es tracta. El més citat és el ball de bastons; en algun cas el van a cercar a fora, però a les poblacions, sembla que sovint tenen un grup de minyons o nois que saben ballar-lo. El cas més clar és el de Lleida, on sabem que arriben a distingir tres tipus de melodies i coreografies en els balls de bastons, en el segle XIX. Dóna la tipologia Ferran Tarragó Pleyán en el seu article "De folklore leridano. El ball de Bastons", on, a més de reproduir-se alguna aquarel·la amb la indumentària dels balladors, hi ha també la música i el dibuix de la coreografia de "Lo Tirititero", "La pastora galana" i "La cusidoreta" (TARRAGÓ, 1944).

El ball de gitanes presenta dues característiques identificadores, la referència a les camades amb cascavells i la referència a les cintes que els balladors van entrelligant i deslligant del pal central a l'entorn del qual s'executa el ball.

No presenten altra referència que el títol el ball d'espases, el ball de cintes, el ball de faixes i el ball de valencians, així com la referència a dos grups de joves que construïen torres humanes (castells). El ball de moixiganga sí que fa referència també a algunes escenes d'equilibri. El més complex, en canvi, és el ball de Buda.

El ball de Buda sabem que representava la conquesta de Buda per l'exèrcit de la Lliga Santa, comandat per Carles V, duc de Lorena, l'any 1686. En el cas de la representació a Bellpuig, tenim referències a l'existència d'un castell (probablement dominat pels turcs i que seria conquerit pels cristians). I a la despesa en pólvora i en focs.

Que alhora contingués alguns diàlegs, ho comprovem per referències provinents de la realització d'aquest ball també a Cervera. Tot i així, ni per a Bellpuig ni per a Cervera tenim cap text conservat.

Amades afirmava la realització del ball de Buda a Cervera temps enrere, en relació a la festa de Sant Magí.⁸ Nosaltres no podem estar-nos de copiar una llarga descripció

⁶ Vegeu MIRÓ, 2002 i treballs anteriors referenciats en aquest.

⁷ Vegeu BONET/MESTRE, 2010, p. 143 (i reproducció dels fulls del diari a les pàgines 144 i 145).

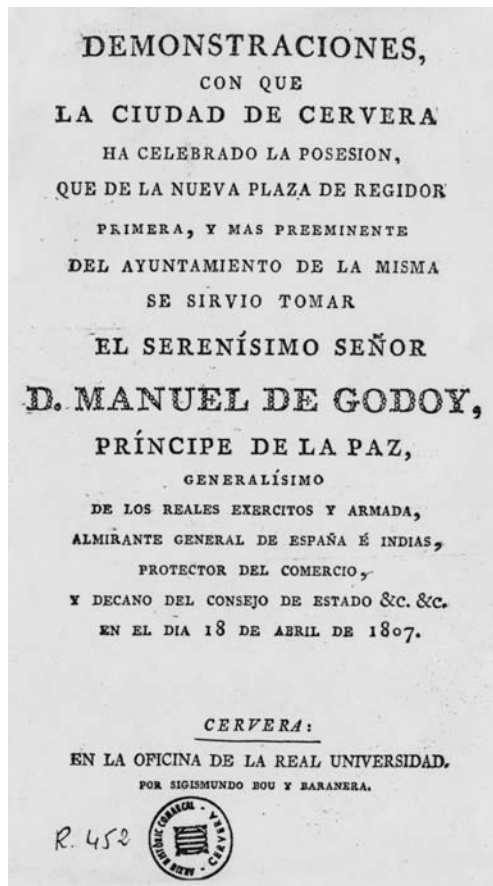
⁸ Deia: "Temps enllà s'havia representat el ball de Buda, variant del de moros i cristians que tractava de figurar la presa de la ciutat de Buda, representada per un Castell de fusta que hom muntava a la plaça i que es disputaven els dos bàndols amb diverses alternatives de pèrdua i de conquesta per ambdues parts. Intervenien personatges a cavall que donaven major vistositat a la facècia. La vigília feien una pasada a tall de cavalcada, en la qual prenién part tots els ballaires, que lluíen ostentósament els vestits. Tots anaven muntats; voltaven per tota la població, i gairebé revestia tanta importància la passada de la vigília com la mateixa del dia de la representació." (AMADES, 1953, p. 877 i 883).

Tarja postal.
Vilafranca del Penedès.
Ball de cavallets.
Foto: Cuyàs.

d'una lluita entre cristians i turcs que tingué lloc el vint-i-sis de març de 1724, en la continuïtat de les festes de proclamació de Lluís I. Diu el cronista de la *Relacion de los festivos aplausos...*: "Por la tarde huvo la diversion de los quatro Dances, que en diferentes puestos de la Ciudad hizieron prueba de su destreza, y agilidad, sin faltarles sequito, ni aplauso. Entrada la noche se encendieron las parrillas por toda la Ciudad, que fuè bastante luz para los exercicios, que se hizieron en ella. Formaronse dos Companias de Granaderos de cinquenta hombres cada una, con su Capitan, y demàs Oficiales, todos bien vestidos, y armados; ivan los de la una con trage Turquesco, Turbantes, Medias Lunas, y Ballestas; la otra era de Christianos uniformamente, y con gallardia vestidos, armados con Fusiles, Gorras, Cartucheras, y Bolsas para las Granadas; la Musica se componia de Abueses, y Caxas; unos, y otros arrojaron dulces en gran abundancia. Salieron estas dos Companias de distintos puestos, y aviendo tenido de reencuentro algunas escaramuzas por las calles, que con bizarro denuedo se executaron; se encontraron despues en la Rambla, en donde estava prevenido un gran Castillo de Fuego; este era guardado de los Turcos, y queriendo acometerle los Christianos, fueron la primera vez rechazados, y prosiguiendo en querer assaltarle, se travò reñidissima Batalla, que la hazia formidable, y divertida el mucho fuego, que arrojavan, y el estruendo Militar

de ocho Clarines, // Timbales, Caxas, y Abueses, y sin conocerse flaqueza en los Combatientes, fuè continuo el disparo: que como los Vezinos de esta Ciudad estàn tan enseñados à ello, se observò en todo el orden Militar. Los del Castillo hizieron llamada para pactar la rendicion, de que se siguiò un breve armisticio, y se hizieron sus arengas en verso de una à otra parte, y no queriendo los Christianos assentir à los pactos, se travò de nuevo la Batalla, que entre el primer, y segundo combate, durò mas de hora y media, estando en todo este tiempo indecisa la victoria: pero haziendo los Christianos el ultimo esfuerzo de su valor, y Militar disciplina, se rindieron los Turcos à merced. Viendose los Christianos dominantes en el Castillo, pusieron fuego à aquella grande maquina, que empeçando à vomitar voladores, triquitraques, buscapies, ruedas, continuos truenos, y otras invenciones de fuegos artificiales, se reduxo en breve à cenizas aquel promontorio de fuego. Concluida la Batalla, y quema del Castillo, llevaron los Christianos presos, à los Turcos à la Plaça Mayor, y les presentaron Esclavos al Retrato de su Mag. Y repitiendo con festivas aclamaciones: Viva LVIS I- concluyose con estos vitores aquel lucido festin; que hazia eco al valor, y ardimiento con que los Cervarienses, sin otro auxilio humano, que su espada, y brazo, expelieron de su Castillo, y Ciudad à los Turcos, Arabes, y Sarracenos, quedando victoriosamente Señores de toda la fuerza, cantando

el triunfo en su recuperada Patria; por cuya accion tan heroyca, y gloriosa, fueron premiados por el Conde Sinofre Barcino, con las Inmunitades, que con la duracion de diez siglos, pacificamente gozan.”

Ja veiem que la interpretació final que hi dóna el cronista retrotrau cap a l'Edat Mitjana i, amb la identificació del castell com el castell de Cervera, cap a un inici mític de la vila cristiana que en garantia les immunitats i els privilegis guanyats.

La referència explícita a un exèrcit de turcs, però, i l'ús de fusells i cartutxeres porta més aviat a validar la nostra interpretació. També es confirma la presència de parlaments, encara que no es digui res sobre aquests, més enllà de dir que eren parlaments de treva alhora que arengues per una i altra part.

Tot i que hem tancat el període considerat l'any 1802, amb el pas de Carles IV, no podem estar-nos d'aportar una altra dada, de

1807, en què celebraren a Cervera les *Demonstraciones con que la ciudad de Cervera ha celebrado la posesion, que de la nueva plaza de regidor primera, y más preeminente del ayuntamiento de la misma se sirvio tomar el serenísimo señor D. Manuel de Godoy, príncipe de la paz, generalísimo de los reales exercitos y armada, almirante general de España é Indias, protector del comercio, y decano del Consejo de Estado & c. & c. en el dia 18 de abril de 1807* (Cervera: en la oficina de la Real Universidad por Sigismundo Bou y Baranera, s. a.).

Explica el cronista redactor del llibret que trenta-quatre actors estudiants universitaris representaren a la plaça Major la *Danza dramàtica de la Paz*, escrita pel doctor Agustí Torres, catedràtic de Lletres humanes. Però “Durante la representacion de la danza, y el bayle en las casas consistoriales, en el punto opuesto de la ciudad, esto es en una plaza muy oportuna, se daba otra diversion pública, en la qual algunos mancebos representáron con varias evoluciones, y relaciones dramáticas la toma de // la ciudad de Buda, acaecida en el año de mil seiscientos ochenta y seis.” (p. XIX-XX).

Aquí trobem la precisió que en aquest cas sí que es representava explícitament la presa de la ciutat de Buda. Però la dada que aquesta celebració es faci en paral·lel amb la festa oficial, organitzada per l'Ajuntament i la Universitat, que se celebrava a la plaça Major, sembla mostrar no una complementarietat sinó un cert enfrontament entre una festa oficial i una festa més popular i fins potser contestatària. I si a la primera tenim la seguretat que els textos foren en castellà (puix que els publica el llibret), aquí podrien ser en català, i els nois que la representaren no sembla pas que fossin universitaris, sinó nois de la població.

Confirma aquest fet la connexió dels balls amb gremis i barris, el seu caràcter popular i la seva execució per part de nois no universitaris.

Finalment, la influència de terres tarragonines és també manifesta, per als balls. Les resolucions dels consells municipals apunten cap a Tarragona,⁹ Valls, Sarral,¹⁰ com a poblacions on anar a cercar músics i balls.

⁹ Músics de Tarragona foren llogats a Bellpuig, per a les festes de Santa Creu dels anys 1773, 1776 i 1779.

¹⁰ Referència a l'anada a Sarral, a cercar balls per a l'entrada de Felip V, a Tàrrrega (1701). També a Bellpuig lloguen ministrils de Sarreal per a les festes de Santa Creu de 1716.

Bibliografia

General

AMADES, Joan (1953). *Costumari català. El curs de l'any*. Vol. IV, Salvat Editores S. A., Barcelona.

PALOL, Montserrat / SUNYER, Martí (coord.) (1992). *Els balls parlats a la Catalunya Nova (Teatre popular català)*. Ed. El Mèdol (L'Àguila, 11), Tarragona.

Per poblacions:

Bellpuig

BACH i RIU, Antoni (1998). *Bellpuig. Història de la vila de Bellpuig*. IEI/Ajuntament de Bellpuig (Viles i ciutats, 26), Bellpuig.

MIRÓ BALDRICH, Ramon (2002). «El teatre a Bellpuig durant l'edat moderna». *Miscel·lània d'estudis. Quaderns d'El Pregoner d'Urgell* 15, Bellpuig, p. 19-53.

MIRÓ BALDRICH, Ramon (2010). «El ball de Buda». *Miscel·lània d'estudis. Quaderns d'El Pregoner d'Urgell* 23, Bellpuig, p. 29-46.

Cervera

DURAN i SANPERE, Agustí (1963). *Felip V i la ciutat de Cervera*. Rafael Dalmau Editor (Episodis de la història, 42), Barcelona.

MIRÓ BALDRICH, Ramon (1998). «L'activitat teatral a Cervera durant l'època universitària». *Palestra Universitària* 10, Cervera, p. 67-98.

VILA BARTROLÍ, Frederic (1923). *Reseña histórica, científica y literaria de la Universidad de Cervera*. Librería y tipografía católica pontificia, Barcelona.

Lleida

ÁLVAREZ PALLÁS, José M^a (1944). «Notas a la histo-

ria de Lérida, sacadas del Libro Ceremonial Mayor de la Pahería». *Ilerda*, núm. III, fasc. I, Lleida, p. 149-168.

LLADONOSA i PUJOL, Josep (1974). *Història de Lleida*. Vol. II, F. Camps Calmet, editor, Tàrrrega [1975].

PLEYÁN DE PORTA, José (1944). «Efemérides leridanas». *Ilerda*, núm. III, fasc. I, Lleida, p. 169-289.

PRIM TARRAGÓ, Agustín (1893). *Cosas viejas de Lérida*. Tip. Casa Provincial de Misericordia, Lleida.

TARRAGÓ PLEYÁN, José A. (1944). «De folklore leridano: El ball de Bastons». *Ilerda*, núm. III, fasc. II, Lleida, p. 441-446.

TRIADÓ i TUR, Joan Ramon (1985). «Una aproximació a la festa barroca: la proclamació de Lluís I a Lleida». *Occidens, 1 Homenatge a J. Lladonosa*. Centre d'Estudis del Baix Segre, Barcelona, p. 101-107.

Mollerussa

SOLÉ BONET, Ton / MESTRE ROIGÉ, Esteve (2010). *Escrits del Pla d'Urgell. Dietaris, correspondència i documents (1650-1950)*. IECPU, Lleida.

Tàrrrega

BERGA ROSSELL, Ramon / MAYMÓ, Francesc, prev. (1965). *Les Santes Espines de Tàrrrega*. Tàrrrega.

SARRET i PONS, Lluís, prev. «Efemèrides. Del Llibre de Cerimònies del Consell targarí». *Acció Comarcal*, any II, núm. 24, Tàrrrega, 28 de maig de 1932, sense paginar, una p.

SEGARRA i MALLA, Josep Ma. (1987). *Història de Tàrrrega amb els seus costums i tradicions*. Vol. II (segles XVI-XVIII), Tàrrrega.